

**ГЕНЕАЛОГИЯ НА „ПУБЛИЧНОТО БЛАГО“ –
ПРОБЛЕМИ И НЕДОСТАТЪЦИ. Част 2**

Илинида Николаева Маркова

Главен асистент, доктор по философия

Медицински университет
„Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна

Резюме:

В изложението е направен опит да се фиксират най-основните проблемни моменти, произтичащи от недостатъците на модерното словосъчетание „публично благо“. Разгледани са основанията за наличните социални явления, гравитиращи около това словосъчетание, чието присъствие не трябва да удовлетворява съвременния човек, а да го мотивира да преосмисли интелектуалното си присъствие, а от там и отношението към себе си и света си.

Ключови думи: „Публично благо“, субективност, всеобщност, ценност.

**GENEALOGY OF THE "PUBLIC GOOD" -
PROBLEMS AND SHORTCOMINGS. Part 2**

Ilinida Nikolaeva Markova

Chief Assistant, Doctor of Philosophy

Medical University
„Prof. Dr. Paraskev Stoyanov“ - Varna

Summary:

In the article attempts to fix the most basic problematic points arising from the shortcomings of the modern phrase "public good". The autor examines the reasons for the existing social phenomena gravitating around this phrase, whose presence should not satisfy the modern man, but motivate him to rethink his intellectual presence and, consequently, his attitude towards himself and his world.

Keywords : „Public good”, subjectivity, universality, value.

*„Когато хората не вярват в нищо,
те са готови да повярват на всичко.“
Франсоа Рене дьо Шатобриан*

Публичната икономика се отнася до поредица от институции, организации и дейности, в които държавата изпълнява административни функции и участва в социалния живот. В тази икономика стоките се произвеждат и разпределят за задоволяване на колективни потребности: сигурност и отбрана, вътрешен ред, правителство, инфраструктура, екология, образование, здравеопазване, социална сигурност и др. Икономическите анализатори считат, че появата и развитието на икономиката на публичната собственост са обусловени от функционални недостатъци на пазара. Пазарните несъвършенства се отнасят до провалите, грешките и неефективността на пазарните механизми при разпределяне и използване на ресурсите. Проявата на тези недостатъци изисква участието на държавата в икономическия и социален живот за коригиране и допълване на пазара.

За да се компенсира този пазарен провал е необходимо да се накарат онези, които създават отрицателни външни ефекти, да платят цената. В същото време, публичната икономика не е отделена, а е зависима от пазарната икономика, тъй като черпи ресурси от нея за финансиране на стоки за колективно потребление. Публичният сектор работи в рамките на бюджетни ограничения и трябва да гарантира, че бюджетните средства се изразходват ефективно. Ето защо в публичната икономика се прилага квази пазарен модел на управление. Целта е да се създаде пазарна дисциплина, да се осигурят условия за по-пълно използване на публичните ресурси и в крайна сметка да се гарантират повече ползи за обществото. Ефектът, който се цели е обвързан с твърдението на Адам Смит, че „човек може с личния си труд да удовлетвори малка част от своите потребности, а повечето от тях удовлетворява с произведенията от чужд труд, които получава в замяна на своя“, а това налага „някъде да има готови натрупани запаси от разни предмети“¹ (Смит, 1947а: 177). Този квази модел се налага поради наличието на непроизводителен труд – такъв, който не произвежда стойност, не се въплътява в предмет или вещ, които биха могли да бъдат продадени и от тях да се натрупва печалба. Гражданите и

¹ Кене, Франсоа; Адам Смит; Дейвид Рикардо (1947) *Избрани страници. Т. III*, София: Народна култура, стр. 177

поданиците, които осъществяват такъв труд са „слуги на държавата и се издържат за сметка на годишния продукт на труда на другите“. „Някои доста сериозни и важни професии, както и някои най-лекомислени занятия трябва да бъдат отнесени към непроизводителния труд: духовенство, юристи, лекари, всякакъв род учени, както и артисти, шутове, музиканти, певци, танцьори и др.“² (Смит, 1947с: 189). Естествено тук не става въпрос все още за толкова симпатичния на либералното *мелиоризъм*³ – независимо, че често са правени опити да бъдат причислявани едни или други мислители към неговите характеристики – например Спиноза, Хобс, Кант. Вероятно с тайната идея, че същият този либерализъм ще стане по-авторитетен, ако има на своя страна авторитети класици от този ранг. Не е чужда и идеята, да се „определя“ като либерален всеки възглед, толериращ личността, нейната сила, нейната амбиция или стремеж за доминиране, независимо, че последното, към което тя може да бъде „причислявана“ е либерални идеи.

В началото на това изложение, бе обърнато внимание на общоикономическите твърдения, за да се подсказе необходимостта от разграничаване от тях. „Еретично“ звучащо намерение, но в същото време, обосновано от класици на етическата в частност и философската мисъл. Защото в крайна сметка всички предходни идеи в сферата на политическото бяха дълбоко изкоренени от либералното. И тук не става въпрос само за непосредствено близки хронологични периоди, а за хилядолетната история на политея и суверена. Естествено това изкореняване на старото от новото, далеч не е най-смислената цивилизационна стъпка. Още Платон се обявява против „новото“ и една от причините е, че то не е доказало качествата си, а гражданите гледат на него винаги като на нещо привлекателно, любопитно, забавно т.е. подчиняват се на емоциите си, а не на разума. Така, встъпвайки в социалния пейзаж, либералното с множеството си проявления води до най-страшните последици – отрицанието. Това отрицание напомня, че неговото съществуване предполага, че има какво да се отрича и именно това, първото налично е същественото, смисленото. Защото, ако либералното е равносилно на индивидуализъм, то всеки краен индивидуализъм отрича държавата, отрича политическото. „Системната теория на либерализма засяга единствено вътрешнополитическата борба срещу държавната власт“, затова няма либерална политика, а само либерална критика на

² Кене, Франсоа; Адам Смит; Дейвид Рикардо (1947) *Избрани страници. Т. III*, София: Народна култура, стр. 189

³ Мелиоризъм – напредъкът води до подобряване на света, човекът подобрява, культивира.

политиката“⁴ (Шмит, 2008а: 68). Сам по себе си либерализмът е склонен да прибегва до методите на всякакви други идеологии, с цел да обоснове самия себе си. Оттук и неговата вариативност, отделни периоди и школи.

Няма как да се подмине частта със свободния пазар, щом се заговори за държава и за това как да се съвмести тя с пазарните механизми. Етатизмът, за който споменава Льо Бон, естествено бива забелязан и анализиран и от Маргарет Тачър в нейната книга *Изкуството на държавника*. Според нея всеки пазар предполага граници върху властта на държавата, защото на пазара инициативата идва от личностите, цените следват търсене и предлагане, а резултатът винаги е непредсказуем. Това провокира негативен поглед към пазарите, но това се превръща в позитив в някои европейски държави, които реабилитират етатизма.⁵ (Тачър, 2002: 348). Може би това обяснява и създаването на квази пазарни модели, които изкуствено да пресъздадат невъзможни за постигане пазарни условия. Условия, в които утопизмът надделява за сметка на държавата или обратно – държавата надделява, дискриминирайки ценностни модели.

Но като че ли най-непонятно, но и най-страшно е желанието за автономност. Страшно не поради основанията си, а поради следствията, които се превръщат в основания на живота. Автономността като либерален прочит на присъствието в битието първоначално се „настанява“ в различни сфери на живота. Например изкуството е свобода, естетическото съждение е автономно, геният е суверен и може би това не звучи чуждо или радикално непонятно. Но когато става въпрос за етическото, където моралното (в неговия битов смисъл) се разглежда като автономия на метафизиката⁶ (Шмит, 2008b: 68) – тогава очевидно трябва да има лимит в намесата и желанието да се жонглира със смисли и трансцендентност. Защото всяка еквилибристика, всеки опит за илюзионизъм е посегателство върху сакралния смисъл на хилядолетната мъдрост. И както казва Шмит в крайна сметка всичко кръжи около противоположността етика - икономика (Шмит, 2008с: 76).

Прието е да се мисли за държавата като за организационна структура, която се отличава с дълбоко законодателство и властови ресурс, отличаващ се винаги с насилие.⁷ Нещо повече, именно тези характеристики дистанцират държавата от всяко случайно

⁴ Шмит, Карл (2008) *Понятието за политическото*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, стр. 68

⁵ Тачер, Маргарет (2002) *Изкуството на държавника*. София: Слънце, стр. 348

⁶ Ibidem, p. 68

⁷ Тук се взема под внимание фактът, че всяка власт по своята същност е насилие и това трябва да подсказва, че по определение, участието на човека в държавността вече предполага, че върху него се упражнява насилие, от което той не би могъл да се дистанцира, именно защото е *zoon politikon*.

сборище от индивиди. И съвсем естествено се стига до няколко основни принципа, на които се подчинява подобна завършена организационна структура. Те могат да варират в зависимост от епохата, но така или иначе са фундаментални що се отнася до регулацията. Според Джон Нюмън това са: координация, субординация, делегиране и участие.⁸ (Нюмън в *Консерватизмът*, т.1, 1999: 302-304).

Координацията е свързана с макар и необичайната зависимост на владетеля от народа и медиаторната роля на религията. Този нестандартен политически триъгълник отваря новите възможности на посредничеството, чиято функция е помирение на основата на Божествения авторитет. Моделът е видим в различни географски ширини, независимо от вида на религиозното пристрастие.

Субординацията от своя страна се наблюдава в млади държави в които йерархичната социална структура включва сюзерен и васали. Според кардинал Нюмън взаимоотношенията между тях са такива, че успешно се дистанцират от абсолютизма. Подобен възглед може да се види и при Дейвид Хюм в неговото есе *За превръщането на политиката в наука*, където още през XVIII век се анализира същият модел на власт, като се сравняват Венецианската и Полската държави. Хюм счита, че Полският модел на васалитет е по-ненадежден от традиционния Венециански аристократизъм. Въпреки това, предимствата на всеки различен от абсолютната монархия модел са очевидни.

Делегирането е по същество натоварване на някой друг с отговорността на властта. Позитивите от този принцип са в това, че могат да се предложат и изберат най-подходящите лидери, най-компетентните и най-великите мъже, които да осъществят велики дела.

Принципът на участието като че ли е най-негативният в очите на Нюмън. Причината е в максимата, че народът иска да участва във всичко, което се извършва по презумпцията, че „дори и за малко не трябва да се доверява на никого“, а това винаги води до затруднения при упражняването на властта.

Така, съобразявайки се със „за“ и „против“ всяко държавно управление избира онзи от вариантите, който е най-дълбоко съответстващ на традиции, народопсихология или религиозни пристрастия. Но независимо от разликите, всяко управление винаги преследва полезността за себе си и за поданиците си, а тази полезност винаги е обвързана с икономически аспект. Минимализиране на вредите за обществото и максимализиране на ползите за обществото – това е leitmotiv.

⁸ *Консерватизмът*, Т. 1 – Джон Хенри Нюмън (1999) София: Гал-Ико, стр. 302-304

Още Аристотеловият полис, описан в *Политика*, съдържа родове и общности, задоволява материални и духовни потребности. В него има много конкуренти, бедни, богати и средна прослойка. Хората се делят на народ и аристократи, има също чужденци, пътуващи и др. всички те си взаимодействат, а политическото въздействие е на основата на тези връзки. Аристотел прави разлика между *етос* и *полис*. Конфликтите между социалните групи имат значение за конструирането на полиса. Той въвежда и понятието *политея*. Според него това е нещо различно от полис. Политея подчертава законовата уредба, начините и средствата за управление, определящата норма на авторитета. Уредбата на полиса разкрива номинален ред, близък до социален порядък.

Разграниченията според Аристотел имат свои причини. Той предлага четири причини: материята, формата, крайната цел и ефективна причина – тя предизвиква резултата.

Социалната реалност може да се опише с материя и форма. Политея е формата на полиса т.е. разкрива общата дефиниция на обществото. Населението, територията и икономиката са материята на обществото т.е. те акцентират на предимството на социалния живот. Полисът е единство на форма и материя, което би престанало да съществува, ако се нарушат отношенията между групите. Тук Аристотел критикува Платон като счита, че въпросът за общността не може да се сведе до проблема за възпитанието. Самият начин на живот е фактор на възпитанието. Политикът има добродетели, но те не са предопределени от висша божествена сила. Според Аристотел няма идеална правилна форма на обществото. Точно обратното – има много управления, много видове общества, защото всеки полис съдържа много различни елементи, в които индивидът има своята роля. Човекът е този, който прави социалните промени, подтикван от амбиции, желания, стремежи, неравенство. Но човек се стреми към благополучието, което отъждествява с щастието. Това препраща към етическите възгледи и мярата.

Според свети Тома от Аквино във всяко съмнение е, че човек трябва да се подчинява на Бог. Порядъкът, установен от Бог, показва, че висшият подчинява нисшия. Всяка власт е от Бог с изключение на незаконната и лошата власт. От Бог произлиза общият порядък на управление и подчинение, а не придобиването на власт от едно или друго лице. Най-добро е управление, при което властва един. Демокрацията не е препоръчителна. Добро е монархическото управление съчетано с добродетел. Монархията обаче лесно може да се превърне в тирания.

Всички хора имат цели и разум, с чиято помощ да ги постигнат. Човешкото общество също има своя цел. Човекът е социално същество следователно нужна е сила,

която да насочи обществото и индивидуалните цели към общата цел, към общото благо. Управляващият трябва да съхранява това благо, а това изисква единство и мир.

Монархията е най-добра, защото навсякъде в природата водещо е единичното: в тялото това е сърцето, в душата – разумът, при пчелите – царицата, а при света – Бог. Народът обаче има право да сменя лошите си управници. Висшето управление на човешките същества трябва да е на този, който води хората към небесната цел – среща с Бог след смъртта, небесно блаженство. Задачите на краля са: да се грижи за продължаване на рода, да пази обществото от злото, да пази от външни врагове.

Разглеждайки разсъжденията на Георг Хегел може да се видят дълбоките основания на общото в същността на единичното. Той прави разграничение между всеобщо и особено. Факт е, че и двете са абстрактни, но и двете са части от едно общо нещо наречено *намерение*. Субектът бива отъждествен с онова, което прави, с последователността от постъпки и съждения за тях. Обаче постъпките и съжденията са нещо външно за субекта, защото са „результати от ...“, а не „мотиви за ...“. От тук, ако действията му са безсъдържателни на ценност, то искането за действия също е без ценност. Вероятно това не би било негатив, ако субектът беше само един. Но когато се съвместят множество субекти, такава сума от безценностни действия рефлектира върху всички субекти, но е изведена от всеки поотделно, т.е. от субективното искане. Така както убийството на едно живо не е просто щета само върху него, а върху живота изобщо, по същия начин вредата на един субект върху другите е посегателство върху ценността изобщо взета като абстракция.⁹ (Хегел, 2001a: 183-185). Ето защо „преди“ е било важно особеното с неговото субектно намерение, докато „днес“ е важно всеобщото с неговата обща умисъл. И двете характеристики характеризират моралното¹⁰ (Хегел, 2001b: 184).

Сам по себе си субектът действа ръководен от субектна цел наречена интерес. Само че, така действа всеки субект. Събрани заедно, субектите постигат удовлетворяване на природно субективното битие, което се обозначава като щастие или благо. Щом субектът може да постига субектно разумното, значи то му е заложено от субективно разумното. И обратно – ако субективно разумното е *благо*, то може да рефлектира върху субектното. Респективно всяка субектна цел е субектна потребност и следователно субективните потребности като цели биха могли да станат субектни цели.¹¹ (Хегел, 2001c: 186-187). За да има стойност искането, то трябва да надскочи

⁹ Хегел, Георг (2001) *Философия на правото*. София: Гал-Ико, стр. 183-185

¹⁰ Ibidem, p. 184

¹¹ Ibidem, pp. 186-187

субекта и да се превърне в субективно искане т.е. от субектно искане на благо да стане субективно искане на благо на другите, на благо на всички. Това, обаче, както твърди Хегел е „празно определение“¹² (Хегел, 2001d: 189). Причината за така „празнота“ може би произлиза от наблюденията, че много често се смесват и разменят стойностите на неправопното поведение с моралните намерения. Така едно действие, което иначе би трябвало да е наказуемо като престъпление, бива оправдано заради наблюдения върху моралното намерение. По този начин лошият става добър, а добрият – лош. И всичко зависи от това какви интереси ще обслужва деянието. Такова морално неравенство легализира ситуация, при която едно престъпление може да е резултат от най-нелепите мисли или искания без ценност, но тъй като идва от душата в името на благо на другите, би могло да е оправдано. Следователно частното субектно благо не противостои на всеобщото държавно благо и е грешка да се твърди обратното според Хегел. (Хегел, 2001e: 190)

Винаги е представлявал интерес въпросът за отношението на човека като осъзнал се социален елемент към заобикалящите го – други човеци, обстоятелства или вещи. Ясно е, че личностите са различни и тук това не се споменава с цел да се омаловажат или оправдаят техните действия, а по-скоро, за да се обоснове онзи игрови заряд, заряд-импровизация с наличното, който задължително включва елемент въображение, както и елемент претворяване. А къде по-ярко личат те двата, ако не в играта?! Съществените характеристики на чисто игровия процес са разглеждани от Хьойзинха и обосновавани не веднъж. Но относно индивид и общество и партньорството между тези елементи на цивилизацията има характеристики, които в никакъв случай не могат да бъдат отнесени към позитивното в човешкия свят. Не защото игровото присъствие е валидно за различни сфери на живота, а защото е константа по отношение на филогенеза и онтогенеза – състояние, което Хьойзинха нарича „перманентен пубертет“¹³ (Хьойзинха, 2020a: 161). Кои са неговите отличителни черти и защо изобщо се изследва това състояние? Отговорът на първото е – липса на усет, на задръжки, на лично достойнство, на уважение към другите и прекомерна концентрация върху личното мнение. И както вече Хегел обясни, индивидуалните липси рефлектират върху всеобщото. Масата е загубила всякакъв критичен поглед (ако изобщо го е притежавала) до състояние на „полудоброволно оглупяване“, което е причинено от „нивелиращото въздействие на груповата организация, която поднася готови мнения ... с цел повърхностно

¹² Ibidem, pp. 189

¹³ Хьойзинха, Йохан (2020) *В сенките на утрешния ден*. София: Сонм, стр. 161

разсейване“¹⁴. (Хьойзинха, 2020b: 162). В какво се съдържат те, къде са – отговорът е – във всички прояви на рекламата, оперираща с лозунги. Доколко ще им се повярва и доколко ще бъдат приети със сериозност не е от значение, защото наличието им вече означава, че има почва за тях. В тях не се разчита на достоверността, а само на внушението. А то от своя страна провокира ново явление – *пуерилизъм*.¹⁵ (Хьойзинха, 2020c: 165) В това понятие Хьойзинха влага активното навлизане на полусериозността във всяка социална проява (някои автори отъждествяват това състояние със социалния инфантилизъм, но за целите на изложението трябва да се прояви дистанция от това твърдение, защото „полусериозно“ не означава липса на сериозност при игровите социални действия, а подмяната на сериозността от шегата, скеча, шаржа, под претекст, че чрез хумора се говори истината. Шутовските прийоми, приложими през средновековието в ограничения дворцов кръг или в площадната комичност, в съвременния свят не са релевантни), включително и във възпитателните процеси. В името на общото тези процеси вече не залагат на изграждане на послушание и почит, а на угаждането и компромисността – категорично декадентски подход, продиктуван от вярата, че всяка личност би съумяла да се дистанцира от пагубните за нея влияния. Създава се илюзията, че всеобщото образование и публичността някак естествено вървят в една посока – повишаване на културността, а в действителност се принизява същата тази културност, за да достигне нивото на „духовно затъпяване“ (Хьойзинха, 2020d: 66)

Най-трудно преодолимото неравенство е това, което произтича от културата. С разделението на труда идва и почитането на различни професии, естествено безработните са най-ниско в йерархията. Така проблемът за появилата се бедност се превръща от проблем за естествените потребности в проблем за признанието. Следователно онова, което е удовлетворително за желанието не е непременно удовлетворително и за тимоса¹⁶ (Фукуяма, 1993). Точно в този момент личността започва да очаква да доминира културно, но забравя, че не е научена на това. Защото улисана в социалните си битки е подценила възпитателните процеси, пренебрегнала е смислите и същността, жертвала е достойнството и принципите си. Ето основанията в момента тимосното желание за индивидуално признание да се налага над тимосното желание за

¹⁴ Ibidem, p. 162

¹⁵ Ibidem, p. 165

¹⁶ Тимос – термин въведен от Сократ за обозначаване на най-висшия вътрешен подтик на човека да бъде признат и зачитан от другите хора.

равенство. Всеки опит да се даде равно достойнство на онеправданите ще отнеме от другите свобода и права.

Неизбежно е да се приеме, че постмодерността, в която се намира човекът на XXI век, като че ли затвърждава все по-красноречиво онова, което са допускали мъдрите мъже на цивилизацията още в зората на Новото време. Всеки човек е частно лице, което има частни интереси, превръщайки ги в цели. Тези цели са резултат от всеобщото и това заблуждава личността, че всеобщото е средството за постигането им. Истински значимото не са целите, нито всеобщото, а връзката между двете, процесът, както казва Хегел, при който единичното се издига до формалната всеобщност, за да формира субектното, а оттам и субективното.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотел (1995) *Политика*. София: Отворено общество, стр. 332
2. Кене, Франсоа; Адам Смит; Дейвид Рикардо (1947) *Избрани страници*. Т. III, София: Народна култура, стр. 380
3. *Консерватизмът*, Т. 1 (1999) София: Гал-Ико, стр. 672
4. Тачър, Маргарет (2002) *Изкуството на държавника*. София: Слънце, стр. 495
5. Фукуяма, Франсис (1993) *Краят на историята и последният човек*. София: Обсидиан, стр. 446
6. Хегел, Георг (2001) *Философия на правото*. София: Гал-Ико, стр. 427
7. Хьойзинха, Йохан (2020) *В сенките на утрешния ден*. София: Сонм, стр. 222
8. Хюм, Дейвид (2014) *Политически есета*. София: Сиела, стр. 107
9. Шмит, Карл (2008) *Понятието за политическото*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, стр. 126